

- ферополь : СМ АРК, 1999. – Т. IV. – 128 с.
2. Солнечная энергетика для устойчивого развития Крыма : [ред. В. А. Боков]. – Симферополь : Доля, 2009. – 293 с.
3. Топчиев А. Г. Геоэкология: географические основы природопользования / А. Г. Топчиев. – О. : Астропринт, 1996. – 391 с.
4. Устойчивое развитие рекреационно-экономического комплекса Крыма / [ред. А. В. Ефремова]. – Симферополь : Таврия, 2002. – 399 с.
5. Устойчивый Крым. Энергетическая стратегия XXI века. – Симферополь : Экология и мир, 2001. – 400 с.

УДК 343.37:33(477)

МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ І СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В НАПРЯМІ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Н. М. Краус, кандидат економічних наук

У розвинутій ринковій економіці держава відіграє одну з провідних ролей і її вплив на економічну систему постійно посилюється. Цілком очевидно, що роль держави в економічних системах не є статичною. Вона змінюється (та інколи суттєво) з плином часу [1, с. 29]. Що стосується нашої країни, то на сьогодні структурна переорієнтація економіки України є одним із найважливіших питань сучасної економічної політики, важливим компонентом і водночас вирішальним фактором успішності трансформаційних процесів перехідного періоду на шляху до ринкової економіки [2, с. 202]. Суть питання полягає в його багатовекторності, тісному зв'язку з комплексом інституційних реформ. Насамперед ідеться про здійснення адміністративної реформи; підтримки підприємництва; проведення податкової, бюджетної реформ; формування законодавчої стратегії, спрямованої на обмеження «тонізації» економіки України (політика детінізації); вжиття заходів щодо широкомасштабної дерегуляції всіх сфер ділової активності [3, с. 47].

Подолання кризових явищ в економіці України, гарантування економічної безпеки сьогодні пов'язують з розробкою комплексу соціально-економічних та правових засобів впливу на тіньову економіку [4, с. 40]. Тому з'ясування механізму соціально-економічної

взаємодії держави і суб'єктів господарювання в межах економічної теорії є важливо як в теоретичному, так і практичному напрямках.

Особливий науковий інтерес у цьому плані являють праці І. Галиця [1], С. Білої [2], М. Диби [5], І. Мазур [6], Б. Бродського [7] та ін. Дослідження цих учених є корисним для України, але в працях вище названих науковців відсутнє єдине систематизоване розкриття методів і заходів, спрямованих на подолання «тіньової» взаємодії держави та підприємств.

Використовуючи теоретичні положення і практичні рекомендації дослідників, метою статті є групування в єдине ціле різних поглядів і підходів на подолання тінізації економіки в Україні. У ході дослідження проблеми автор переслідує мету – згрупувати основні заходи детінізації економіки в єдиний механізм соціально-економічної взаємодії держави і суб'єктів господарювання. З'ясувати тенденції ієрархічного структурування владних угруповань, діяльність яких спрямована на тіньовий перерозподіл підконтрольного їм економічного потенціалу країни.

Розширення меж тіньового сектора, а також усе більше його «зрощення» з легальним, спричиняє появу ряду негативних соціальних явищ, а саме: зниження рівня управління економікою; зростання необґрунтованої диферен-

ціації рівнів життя населення; падіння моралі, правовий нігілізм й інше. Ні законодавчі акти, ні, тим більше, моральні й патріотичні заклики не в змозі в повному обсязі запобігти поширенню тіньової економіки. На нашу думку, вплинути на масштаби, джерела тіньової економіки можна через регулювання економічної взаємодії держави і суб'єктів підприємництва.

Взаємодія підприємства і держави являє собою систему суспільних відносин між структурами політичної і господарської влади з приводу використання ними у своїх специфічних інтересах усієї сукупності економічних ресурсів суспільства.

Сутність взаємодії підприємницьких структур, з одного боку, та органів державної та муніципальної влади й управління, – з іншого, полягає в узгодженні, своєрідній інтеграції дій політичної і господарської влади. Ця взаємодія відбувається на основі консенсусу економічних інтересів сторін з метою найефективнішої реалізації специфічних функцій кожної з них, досягнення їх стратегічних цілей і вирішення завдань тактичного характеру. Результатом цього є забезпечення стабільності економічного та соціального розвитку країн у цілому. Зміст процесу такої взаємодії – проявляється у створенні механізму функціонування і розвитку, відборі найприйнятніших форм і методів цієї взаємодії, конкретних технологій їх реалізації [5, с. 196; 8, с. 70].

Підприємства можуть розпоряджатися власними, орендованими, позиченими, отриманими в користування та іншими підконтрольними економічними ресурсами. Вони здійснюють їх ефективне комбінування і вибір сфери використання, реалізуючи основну свою виробничу функцію – максимізація прибутку. Але у процесі реалізації даної функції вони об'єктивно (незалежно від своєї волі та бажання) виконують багато суспільних функцій, які збігаються з функціями держави.

Держава, маючи на меті ефективну й повну реалізацію своїх цілей та інтересів, розпоряджаючись значними економічними ресурсами, також зацікавлена в їх збільшенні за рахунок залучення економічних ресурсів приватного підприємництва. Мається на увазі максимізація або оптимізація частки ресурсів, яка працює

на суспільство. Розширення кола суспільно-економічних функцій підприємництва є метою взаємодії з боку держави. Це може досягатися, по-перше, за допомогою законодавчо-регламентованих інструментів з метою реалізації державою соціальних функцій переважно в місцях «збоїв» ринкового саморегулювання. По-друге, досягається за рахунок формування державними структурами ефективного мотиваційного механізму, що стимулює підприємницьку діяльність у даному напрямі.

Дії держави ні в якому разі не повинні гальмувати підприємницьку активність. Вони повинні забезпечувати достатню економічну свободу для організацій і фірм. Якщо цього не дотримуватися, то держава позбавить себе відповідних фінансових надходжень. Основною метою конструктивної взаємодії владних державних і підприємницьких структур є визначення допустимого оптимуму коридору економічної свободи та максимальне умонтування механізму ринкового саморегулювання до структури реалізації функцій держави. Підприємництво, в свою чергу, зацікавлене в залученні фінансового, науково-технічного, інформаційного потенціалу, зовнішніх і внутрішніх політичних можливостей, якими володіє сучасна держава. Ефективними засобами підключення цих суспільних за своїм характером економічних ресурсів може бути конструктивний діалог між державою і бізнесом.

Механізм соціально-економічної взаємодії держави і суб'єктів господарювання являє собою як сукупність методів і принципів, правових і економічних форм і технологій, організаційних структур, у межах і за допомогою яких будуються відносини між політичною та господарською владою в країні. Даний механізм взаємодії являє собою визначені форми економічних відносин, які встановлюються між суспільством (в особі виконавчої та законодавчої влади на державному, регіональному, муніципальному рівнях її здійснення) і підприємництвом як основної рушійної сили ринкового господарства в процесі функціонування і розвитку національної економіки. Досить вагоме значення, з цього погляду, мають правові норми. Дані норми регламентують ор-

ганізаційно-правові, майнові, фіскальні, організаційно-господарські та трудові відносини.

Характерними рисами взаємодії підприємства і держави є легітимність суб'єктів взаємодії; забезпечення консенсусу економічних і соціальних інтересів взаємодіючих сторін; наявність чинного мотиваційного механізму взаємодії. Важливими характеристиками є також двостороння морально-етична, матеріальна, судова, адміністративна відповідальність сторін, що регламентується відповідним законодавством; збалансованість дії механізмів ринкового саморегулювання і державного впливу на функціонування і розвиток економічних і соціальних процесів; націленість на ефективне використання всіх економічних ресурсів національної економіки з метою її стійкого зростання і соціального прогресу всього суспільства [5, с. 198; 8, с. 72].

Механізм взаємодії державних та підприємницьких структур є досить динамічним. Він може вдосконалюватись та змінюватись під впливом розвитку продуктивних сил суспільства, технологічних засобів виробництва і соціально-економічних відносин.

Взаємодія владних структур і суб'єктів господарювання сьогодні може здійснюється за допомогою якісно визначених методів, таких як взаємовигідне соціально-економічне співробітництво; конструктивний діалог з метою досягнення консенсусу; корупція; лобіювання.

Форми взаємодії держави та суб'єктів господарювання розкривають внутрішній зміст реалізації кожного з методів такої взаємодії. Наприклад, адміністрування, як метод взаємодії, може виявлятися у етатизмі та тоталітаризмі, що призводить до «паралічу» державної влади і реальних можливостей її значного впливу на функціонування і розвиток соціально-економічних процесів. Це проявляється також у зміні акцентів участі держави в господарських процесах з функцій управління на функції регулювання, координування, у протекціонізмі щодо одних підприємців за рахунок обмеження інтересів інших.

Лобіювання, здійснюється за допомогою тиску на органи виконавчої та законодавчої влади. Воно може набувати форм консультування, інформування, погрозу, шантажу, фі-

нансування виборчих компаній, організації чи провокування страйків, призначення відставних державних чиновників на високооплачувані посади в комерційних структурах і т. ін.

Взаємовигідне економічне співробітництво може здійснюється у формі: змішаного приватно-державного підприємництва, участі підприємницьких структур у реалізації державних програм і проектів науково-технічного, соціального, зовнішньоекономічного характеру, у межах і за допомогою державної контрактної системи.

Усі вищеназвані форми взаємодії відрізняються одна від одної з погляду їх реалізації у суспільній практиці. Кожний із можливих варіантів характеризується своєю технологією реалізації. Тіньова економіка, не маючи соціально-економічних зобов'язань, суспільно-політичного навантаження, отримані від своєї діяльності надприбутки спрямовує не на розширення виробництва, а на лобіювання власних інтересів. Тому бізнес іде у владу. Бізнесмени звикли бути в «тіні», вони створюють тіньові умови для економічної діяльності і не прагнуть вкладати свої приховані капітали в офіційну економіку. Разом з тим, вони, отримуючи політичну підтримку, беручи участь у законотворчості через лобіювання власних інтересів, прагнуть «відмивати брудні» гроші і вкладати їх в офіційну економіку з метою отримати прибутки. Тому нечесно отримані та приховані гроші «відмиваються» через відкриті економічні зони, через офшори з-за кордону. Повертаються вітчизняні гроші, отримані у тіньовому бізнесі та вкладаються в офіційну економіку під виглядом іноземних інвестицій [6, с. 105].

Кардинально змінює ситуацію соціально-політична орієнтація держави та її владних структур на формування економіки ринкового типу. В ринковій економіці суб'єктом господарської влади є підприємець. Держава як головний суб'єкт політичної влади об'єктивно зацікавлена у взаємодії з підприємцем. На такій основі виникає переплетіння інтересів суб'єктів господарювання та владних структур, унаслідок чого формується легальне поле їх взаємодії.

У взаємовигідному економічному співробітництві, яке здійснюється в межах змішаного приватно-державного підприємництва, повновладними суб'єктами взаємодії є суб'єкти господарювання. Кожен із них має право приймати рішення, пов'язані з економічною доцільністю своєї участі в тих чи інших формах господарської взаємодії з державними структурами. Умови такої взаємодії визначаються в їх діалозі.

Отже, всі методи взаємодії суб'єктів господарювання з державою допускають наявність достатнього потенціалу господарської влади в суб'єктів взаємодії з боку господарських структур. Ось чому головними суб'єктами взаємодії з державними структурами є значні господарські асоціації. Ця взаємодія виходить за рамки офіційної системи представництва інтересів [5, с. 205; 9, с. 29]. Найбільш значимі взаємовідносини переміщуються в більш вузький соціальний простір, вільний від інституціональних обмежень. Головним суб'єктом взаємодії в такому випадку стає еліта, а центральне місце в ньому посідають неформальні зв'язки на вищому рівні.

Цікавим поглядом на проблему тіньової економіки є праця російського економіста [7, с. 433], в якій побудована модель взаємодії тіньового та офіційного секторів економіки. Дана взаємодія підтверджує та доводить існування позитивних і негативних дій, зв'язків між державою та підприємницьким сектором.

При практичному застосуванні моделі всі постсоціалістичні країни Східної Європи та СНД діляться на дві категорії: R, до якої належать країни зі значними природними ресурсами. Вони віддають перевагу розвитку експортно-орієнтованих виробництв з незначним рівнем переробки сировини (Україна, Росія, Білорусія, Румунія та ін). Друга категорія – L (Угорщина, Чехія, Польща та інші) – це від-

носно бідні на природні ресурси країни. Для економіки L країн частка тіньової економіки зменшується з часом при використанні значних заходів – зменшення податкового тиску, збільшення каральних функцій за ухилення від сплати податків. Країнам R категорії характерне стає зростання обсягів тіньової економіки. Можливість отримання значної ренти з видобутку та експлуатації природних ресурсів призводить до переважання експортно-орієнтованого сектора економіки (зниження податкового тиску на гірничо-металургійний комплекс в Україні) [7, с. 440]. Такий напрям розвитку окремих галузей економіки, що підпорядкований світовому, суттєво не впливає на розвиток країни взагалі.

Вважаючи, що виробничі функції як офіційного, так і тіньового секторів економіки, є функцією Кобба-Дугласа, будуються моделі взаємодії тіньового та офіційного секторів економік типу R та L. Доводить, що для L економіки динаміка відкритого (офіційного) та тіньового секторів знаходиться в оберненій залежності. Тобто при зростанні обсягів виробництва відкритого сектора зменшуються обсяги тіньового і навпаки. Зростання тіньової економіки очікується, якщо основний податковий тиск лягає на відкритий сектор економіки, а санкції за відхилення від сплати податків малі.

Розглянуто макроекономічну структуру економіки R-типу, для якої характерний взаємозв'язок і взаємодія таких секторів виробництва: сектора природних монополій, який працює на внутрішньому ринку (ПМ), підприємства, які працюють переважно для внутрішнього ринку (ПВР), експортно-орієнтовані сектори економіки (ЕСЕ) та підприємства тіньового сектора економіки (ПТЕ). Принципова схема економічної взаємодії показана на рис.

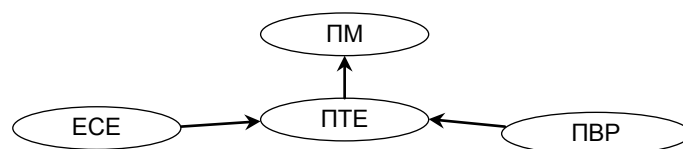

Рис. Принципова схема взаємодії чотирисекторової економіки [7, с. 433]

Дохід тіньового сектора економіки складається не тільки з доходу від тіньового виробництва та послуг населення, а, головним чином, завдяки фінансовому посередництву. У найбільш незначних умовах працює сектор економіки, спрямований на задоволення потреб населення країни. З одного боку, його розвиток гальмує недостатня потужність внутрішнього ринку, з іншого – для досягнення конкурентоспроможності цих підприємств потрібні значні зовнішні інвестиції.

Сьогодні в Україні утвердився олігархічний тип узгодження інтересів. Окремі сегменти влади та пов'язані з нею бюрократичні кола почали зростатися з бізнесовими колами. Це стосується також практики становлення, функціонування і розвитку фінансово-промислових груп в Україні (ФПГУ). Вони розвивалися на фоні соціально-економічної трансформації суб'єктів колишньої державної економіки. Відповідальні керівники міністерств, експертних комісій та інших державних органів, впливаючи на формування і склад фінансово-промислових груп, вважають основною своєю функцією захист тих, кого вони повинні були б контролювати. Успішно пройшовши урядову експертизу, претенденти отримували адміністративну й фінансову незалежність, сприймаючи відповідні державні структури як своїх опікунів. Це призвело до того, що їхній «приятельський» тип відносин скоротив дистанцію між фінансово-промисловим капіталом і адміністрацією державного апарату. Відносини між ними персоніфікувалися.

Перебування під відомчим «дахом» було основою зрощування частини банкірів, директорів промислових корпорацій та процвітання приватних підприємств з окремими сегментами політичних і бюрократичних кіл. Саме в процесі постійної міграції представників бізнесу, політичної сфери та державного апарату формувалося ядро правлячого блоку. В ньому всі угруповання щільно зв'язані один з одним. Існування олігархічної групи та зосередження в ній політичної, економічної влади є серйозною загрозою перспективам взаємодії підприємницьких і державних владних структур і суспільному розвитку [10, с. 53; 11, с. 24].

Верхівка консолідованої економічної еліти не зацікавлена в корпоративних формах самоорганізації. Представники такої еліти включені до неформальної системи зв'язків з державними структурами. Це так зване внутрішнє лобі, яке є складовою управлінських структур, що інтегрувалося з ними.

З огляду на вищезазначене, протидія тіньовій інституції в Україні повинна розглядатися як одне з основних свідчень професіоналізму та компетентності посадових осіб, які займаються цією справою. Завданням детінізації економіки в Україні має стати створення інституційного середовища, яке б давало можливість працювати відкрито (легально), максимізуючи вигоду з метою задоволення своїх потреб. Сьогодні взаємодія владних структур і суб'єктів господарювання повинна здійснюватися за допомогою якісно визначених методів, таких як взаємовигідне соціально-економічне співробітництво, конструктивний діалог з метою досягнення консенсусу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галиця І. О. Чому потрібне державне регулювання економіки і які фактори на нього впливають? / І. О. Галиця // Фондовий ринок. – 2001. – № 47. – С. 29–31.
2. Біла С. Державне регулювання фінансування структурної трансформації економіки України / С. Біла // Вісник Української Академії державного управління при Президенті України. – 2000. – № 3. – С. 202–211.
3. Краус Н. М. Головні чинники тінізації економіки України / Н. М. Краус // Динаміка наукових досліджень '2004 : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., Т. 52. Економічна теорія. – Д. : Наука і освіта, 2004. – С. 47–49.
4. Петренко С. Теневая економіка: Причини появи и влияние на легализованный сектор экономики / С. Петренко // Вестник бухгалтера и аудитора Украины. – 2004. – № 3–4. – С. 40–41.
5. Діба М. І. Регулювання в сучасній економічній системі : монографія / М. І. Діба. – К. : КНЕУ, 2000. – 220 с.
6. Мазур І. І. Капіталізація економіки: проблеми та перспективи : матеріали семінару / І. І. Мазур // Економічна теорія. – 2006. –

- № 2. – Ч. 1. – С. 104–107.
7. Бродский Б. Е. Теневые структуры и виртуальные ловушки : модели неформального сектора в переходных экономиках / Б. Е. Бродский // Экономический журнал ВШЭ. – 2000. – № 4. – С. 433–453.
 8. Краус Н. М. Тіньовий та офіційний сектори економіки: антагоністичне співіснування і взаємодія : монографія / Н. М. Краус. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 175 с.
 9. Краус Н. М. Класифікаційні аспекти взаємодії легального та нелегального секторів економіки / Н. М. Краус // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – 2009. – № 1 (32). – С. 29–33. – (Серія: «Економічні науки»).
 10. Краус Н. М. Матрична структура тіньового та офіційного секторів економіки / Н. М. Краус // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – 2008. – № 1 (26). – С. 53–57. – (Серія: «Економічні науки»).
 11. Краус Н. М. Про джерела розвитку і суб'єктів тіньового та офіційного секторів / Н. М. Краус // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Випуск 235, Т. I. – Д. : ДНУ, 2008. – С. 24–31.

УДК 316.422

ПРИОРИТЕТЫ И НАПРАВЛЕНИЯ РЕФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВА

С. Ю. Цёхла, доктор экономических наук

При всем многообразии современных мировых трансформационных процессов социальные аспекты развития в обществе важны и актуальны. Переход высокоразвитых стран к этапу развития на основе знаний обеспечивается трансформацией не только внутренней инфраструктуры экономики, но и социальных процессов. Возможность построения нового общества знания во многом обусловлена изменением роли человека в современном государстве и, соответственно, изменением социальной политики. При этом всестороннее развитие человека требует социализации экономической системы.

Практика большинства стран подтверждает, что при всей объективной зависимости решения социальных проблем от экономического и политического положения государства социальная политика обладает и самостоятельностью, способна своими средствами содействовать повышению уровня благосостояния населения, оказывать стимулирующее влияние на стремление граждан к социальному прогрессу. В современных условиях построе-

ние надежной социальной системы должно быть приоритетом для властных структур любого государства.

И. В. Пенькова, рассматривая переход мирового сообщества в эру информационной экономики, отмечает, что «современные социально-экономические преобразования в направлении экономики знаний трансформируют и институциональную основу поведенческих мотивов индивидов и субъектов хозяйственной деятельности» [1, с. 13].

При характеристике современного общества и социально-экономических изменений Дж. Ходсон связывает знания и особенности их применения с «наличием определенных социальных институтов в обществе» [2, с. 34].

Е. В. Мартякова считает, что «если в социальном аспекте модель устойчивого развития предполагает выбор наиболее значимых для человечества социальных целей, то в экономической плоскости эта постановка задачи интегрируется в согласование пропорций экономического роста и экономики социальных